

PILIGRIMYSTĖS VIETŲ TINKLAS LIETUVOJE: GEOGRAFINĖ RETROSPEKTYVA

Darius Liutikas

Socialinių tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105, Vilnius

El. paštas: darius.liutikas@gmail.com

Įvadas

Piligrimines keliones galima apibrėžti kaip keliones, atliekamas dėl dvasinių ar religinių motyvų į vietas, laikomas šventomis, kuriose lengviau bendrauti su Dievybe. Ne kiekviena šventa vieta (pavyzdžiui, Krikščionybėje bažnyčia) tampa piligrimine. Kad taptų piligrimystės vieta, bažnyčia turi turėti išskirtinį šventą objektą (paveikslą, relikviją, čia palaidotą šventąjį) arba būti pastatyta netoli stebuklingų ar reikšmingų religinių įvykių vietos (pvz., Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo vieta). Siekdami malonių ar gauti atleidimą už nuodėmes (atlaikus) krikščionių piligrimai keliauja tiek į tolimesnes, tiek į artimesnes bažnyčias. Taigi bendrąja prasme, piligrimai keliauja į tas vietas, kur tikisi lengviau sulauksią dieviškos pagalbos.

Krikščionybėje piligriminės kelionės žinomos nuo II amžiaus, pirmiausia į Jeruzalę, vėliau į Romą, dar vėliau į kitas vietas, dažniausiai susijusias su relikvijomis (šventųjų ir kankinių palaikai, objektai, su kuriais jie turėjo ryšį). Ypač lankomomis vietomis tapo Santjago de Kompostela, Kenterberis, Valšingamas. Piligriminės kelionės buvo populiarios per Kryžiaus karus XI–XIII a. Pačius Kryžiaus karus galima laikyti tam tikra piligrimystės forma – karine piligrimyste, kurios skelbiamas tikslas buvo apsaugoti Rytuose esančias šventas vietas. XVI a. gimusi protestantiška Reformacija smerkė šventųjų, relikvijų ar paveikslų garbinimą, tačiau kontrreformacija vėl skatino piligrimines keliones į Romą, Šventąją Žemę, šventųjų ir kankinių palaidojimo vietas. Europai dalijantis į nacionalines valstybes piligrimai vis dažniau lankydavo vietinius piligrimystės centrus. Tokie krikščioniški centrai nuo XVI–XVII a. susikuria ir dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Susiformuoja piligrimystės vietų tinklas.

Piligrimystės vietos sukuria geografinį plotą, kuriame ši vieta yra žinoma ir iš kurio ji pritraukia piligrimų. Šias vietas galima klasifikuoti ir grupuoti pagal įvairius požymius: reikšmę ar svarbą, garbinimo objektą, kilmę ir susiformavimo aplinkybes (Liutikas, 2003). Nagrinėjant piligrimystės vietų tinklą aktualu akcentuoti šventų vietų susiformavimo ir raidos tendencijas, kaitą. Piligrimai suaktyvina ir sureikšmina šventas vietas. Jos gali būti periferinės pasaulietiniame kontekste, bet dėka piligrimų tampa pagrindinėmis religinėmis Pasaulio vietomis. Taigi norint išsamiai apibūdinti piligrimystės vietas yra svarbu iširti ne tik pačią vietą, į kurią keliauja maldininkai, bet ir piligrimų vaidmenį atliekant skirtingus ritualus, piligriminių kelionių pobūdį, dažnumą ir mastą.

Lietuvoje piligrimystės vietų erdvinis išsidėstymas dar mažai tyrinėtas. Dažniausiai aprašomos ir nagrinėjamos skirtingo pobūdžio šventos vietos: Švč. Mergelės Marijos kulto vietos (Vaišnora, 1958; Skrinskas, 1999; Lileikienė, 2003), Kryžiaus keliai – kalvarijos (Motuzas, 2003). Krikščioniškų šventų vietų ir piligrimystės geografinių aspektų tyrimai Lietuvoje dar tik pradėdami (Liutikas, 2004).

Darbo objektas – katalikiškų piligrimystės vietų tinklas Lietuvoje. Šio darbo tikslas – nustatyti pagrindines katalikiškos piligrimystės vietas, sudarančias piligrimystės vietų tinklą.

Tikslui pasiekti užsibrėžti šie uždaviniai:

1. Apžvelgiant piligrimystės vietų raidą XVI–XIX a. atskleisti pagrindines katalikiškos piligrimystės vietas ir jų formuojamą piligrimystės vietų tinklą;
2. Įvertinti piligrimystės vietų formavimosi ypatybes XX a., išskiriant sovietinį laikotarpį;
3. Išskirti pagrindines katalikiškos piligrimystės vietas, jas suskirstyti ir sugrupuoti;
4. Parodyti šiandienines piligriminių kelionių ypatybes, formas, pažvelgti į piligrimystės centrų vietą kelionių po Lietuvą struktūroje.

Darbe naudoti analizės, sintezės, tipologinis, kartografinis, retrospekcijos metodai.

1. Gamtinės šventos vietos ikirikščioniškoje Lietuvoje

Senovės baltai tikėjo, kad gamta yra ją sukūrusios Dievybės ar dievybių dalis. Gamtiniai objektai buvo gerbiami, garbinami ir pripažįstami šventais. Be abejojimo, buvo garbinami ir šventais laikomi dangaus kūnai – Saulė, žvaigždės, Mėnulis, dievybėms priskiriami gamtos reiškiniai – perkūnas, vaivorykštė, lietus.

Pagrindiniai garbinami ir šventais baltų pasaulėžiūroje laikyti gamtiniai objektai buvo įvairios formos bei dydžio kalvos (alkakalniai), girios, miškeliai, pavieniai medžiai, akmenys, vandenys, daubos, olos. Baltų tikėjimą vandens šventumu atspindi hidronimai, kurie atsirado anksčiau negu Lietuva buvo pakrikštyta: upės – Šventoji, Šventupė, Šventelė, ežerai – Šventas, Šventežeris, Šventišius ir kt. Miškai taip pat dažnai lankomi įvairių dievybių, todėl neatsitiktinai buvo garbinami medžiai, giraitės, girios. Lietuviai tikėjo, kad švento medžio ažuolo nukirtimas gali prišaukti žmogui mirtį.

Senovės Lietuvoje religiška reikšmingus akmenis galima netgi suklasifikuoti. Tai pėduotieji akmenys (su gyvūnų, žmogaus, dievybių pėdomis), dubenuotieji akmenys, kurių įdubimuose susikaupęs vanduo buvo laikomas stebuklingu, akmenys su iškaltais ženklais, akmenys-akururai ir kiti įvairūs akmenys, priskiriami mitinėms būtybėms. Prie kai kurių jų rasti laužaviečių pėdsakai rodo, kad šie akmenys buvo naudojami apeiginiam aukojimui. Bendrai visos gamtos sakralizavimas, būdingas baltams, skatino ją gerbti, tausoti.

Senovės baltai keliaudavo ir į piligrimystės centrą – Rikojotą (Romuvą), kurio geografinė vieta šiandien nėra aiški. Toje vietoje po senu galingu ažuolu buvo garbinamas prūsų dievybių trejetas – Patulas, Perkūnas, Patrimpas (Laurinkienė, 2002). Šventa vieta senovės lietuviams buvo ir Šventaragio slėnis (Neries ir Vilnios santaka), kuriame buvo iškilmingai sudeginami mirę Lietuvos didieji kunigaikščiai, bajorai. Lietuvai tapus krikščioniška neretai senosiose šventose vietose iškilo krikščioniškos šventovės. Iširta, kad iš šešių Lietuvos kalvarių penkios įrengtos ikirikščioniškose šventvietėse (Motuzas, 2003).

Yra duomenų, kad senieji Lietuvos keliautojai ir piligrimai turėjo ir juos globojusį dievą. M. Pretorijus senovės keliaujančių lietuvių dievą vadino Keliuki (kiti, pvz., T. Narbutas, M. Valančius, jį vadina Kelių dievu). Jam žmonės, apsirengę, susijusę ir paėmę į rankas lazda, aukodavo baltų vištų, prašydami, kad kelionė būtų sėkminga (Dundulienė, 1990). Palyginimui krikščionys piligrimai šiandien turi juos globojančius šventuosius (šv. Rokas (Lanzi, Lanzi, 2005), Trys Išminčiai).

Įdomu, kad gamtinė aplinka turėjo įtakos formuojantis ir krikščioniškoms šventvietėms. Iš tolesnių skyrių paaiškės, kad kalvarijos – Kryžiaus keliai buvo kuriami kalvotame reljefe, kur esti upė ar upelis. Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo vietos dažniausiai esti kaimo vietovėse, gamtinėje aplinkoje. Be to, kai kurie gamtiniai objektai, pavyzdžiui, šaltiniai, ir šiandien lankomi piligrimų, nes jų vanduo laikomas šventu ir turinčiu gydomųjų galių (žinomiausias šventu laikomas Lietuvoje yra Mažučių šaltinis, kuris teka Vilkaviškio rajone,

keli kilometrai nuo Alksnėnų). Kryžių kalnas unikalus pasaulyje tuo, kad čia piliakalnis tikinčiųjų paverstas į išskirtinę religinės išraiškos vietą, kurioje išaukštinamas krikščioniškas religinis simbolis.

2. Pilgrimystės vietų raida XVI–XIX amžiuje

Krikščioniškos pilgrimystės vietos Lietuvoje palyginus su Vakarų Europa susiformavo vėlai. Tai visų pirma lėmė vėlyvas Lietuvos krikštas, lėtas krikščionybės įsigalėjimas. Pirmųjų krikščioniškų bažnyčių statyba Lietuvoje susijusi su Lietuvos krikštu. Jos Jogailos ir Vytauto rūpesčiu pastatytos XIV a. pab.–XV a. pr. Baigiantis XV a. Lietuvoje jau buvo 109 bažnyčios (91 – Vilniaus vyskupijoje, 18 – Žemaičių) (Gidžiūnas, 1990).

Pirmosios piligriminės kelionės krikščioniškoje Lietuvoje yra žinomos iš XVII a. pradžios, nors vyskupas M. Valančius rašė, kad žemaičiai jau nuo XVI a. pradžios keliaudavo į šventas vietas. Liuteronas Martynas Mažvydas laiške (apie 1551 m.) prūsų hercogui Albrechtui skundėsi, kad Ragainės parapijos, kurios klebonu jis buvo, parapijiečiai vykdavo į atlaidus tolimose Lietuvos bažnyčiose: Batakiuose, Veliuonoje, Švėkšnoje, Šiluvoje, Jurbarko, Tauragėje ir kitur (Vaišnora, 1958). Tokios tolimos tais laikais kelionės (nuo Ragainės iki Švėkšnos – apie 70 km, iki Veliunos – apie 90 km, iki Šiluvos – virš 100 km) rodė silpną protestantizmo įtaką ir piligriminių kelionių į katalikiškas bažnyčias atlaidų metu mastą.

1604 metais jėzuitai surengia pirmąją organizuotą piligriminę kelionę iš Vilniaus į Trakus, prie stebuklingojo Švč. Mergelės Marijos paveikslo. Tai buvo atgailos kelionė permaldauti Dievą ir išmelsti atitolinti nelaimės (marą, badą). Kelionei vadovavo visą kelią basas ejęs Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina. Sustojus pailsėti jėzuitai sakė pamokslus ragindami žmones atgailauti. Nuo tų metų kelionės iš Vilniaus į Trakus buvo rengiamos kasmet. Čia per Švč. Mergelės Marijos šventes atvykdavo piligrimų iš kitų Lietuvos vietų (Vaišnora, 1958). Poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640), rašęs lotynų kalba, procesijoms į Trakus paskyrė 4 odes (jos išspausdintos 1624 m. Antverpene). Galima manyti, kad Trakai, kaip Dievo Motinos kulto ir pilgrimystės vieta, buvo žinomi ir XVI a. pabaigoje.

Po 1608 metų gausūs maldininkų būriai pradėjo lankyti Šiluvą, pasklidus žiniai apie čia apsireiškusią Švč. Mergelę Mariją. Šio apsireiškimo istorija susijusi su katalikų ir protestantų kovomis dėl turtų ir įtakos. Pirmoji parapijos bažnyčia Šiluvoje buvo pastatyta 1457 metais. 1532 metais Šiluvos valdytojo sūnus perėjo į protestantų tikėjimą, ir palaiptu čia įsigali kalvinai. 1592 metais kalvinė S. Vnučkienė supirko Šiluvos turtus bei gretimus kaimus ir juos užrašė Šiluvos kalvinams. Vykstant teismams dėl turtų tarp katalikų ir kalvinų 1608 m. Šiluvoje piemenims apsireiškė Švč. Mergelė Marija. Tikima, kad dėl jos apsireiškimo praregėjo šimtmetis senelis, kuris nurodė vietą, kur buvo atrasta skrynija su paslėptais Katalikų bažnyčios dokumentais, Švč. Mergelės Marijos paveikslu. Šie rasti dokumentai kunigui J. Kazakevičiui padėjo laimėti bylą prieš kalvinus ir sugrąžinti katalikams žemes. 1627 metais Šiluvoje buvo pastatyta nauja katalikų bažnyčia, kurioje jau 1629 m. per Švč. Mergelės Marijos Gimimo atlaidus tikintiesiems jau buvo padalyta 11 000 ostijų (Skrinskas, 1999).

Vienas pagrindinių piligrimystės centrų Žemaitijoje tapo 1637–1642 m. Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus įsteigta Žemaičių Kalvarija. 1649 metais liepos 4 d. į Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčią buvo iškilmingai įnešta iš Liublino dominikonų vienuolyno gauta Šv. Kryžiaus relikvija, kuri kartu su stebuklingu laikomu Švč. Mergelės Marijos su kūdikiu paveikslu tapo svarbiausiomis Žemaičių Kalvarijos šventenybėmis.

1662–1669 metais įsteigtos Vilniaus kalvarijos. Čia Kryžiaus kelio stotys išsidėsčiusios kalvotame Verkių vietovės reljefe tarp Neries upės, Trinapolio, Baltupio ir Jeruzalės šilų. Istoriskai Verkiai siejami su ikirikščioniškos Lietuvos praeitimi, konkrečiau, su Didžiojo kunigaikščio Gedimino žyniu Lizdeika, kuris, anot M. Strijkovskio, buvo rastas Verkiuose erelio lizde (Motuzas, 2003). XIV a. pabaigoje Lenkijos ir Lietuvos karalius Jogaila šias žemes užrašė Vilniaus vyskupijai. Vyskupas Jurgis Belazaras, atsidėkodamas Dievui už krašto išvadavimą iš rusų okupacijos, 1661 m. padovanojo 7 valakus žemės dominikonams ir pavedė jiems medinės bažnyčios ir Kryžiaus kelio stočių statybą. Piligrimai Vilniaus kalvarijas dažniausiai lankydavo per Sekmines.

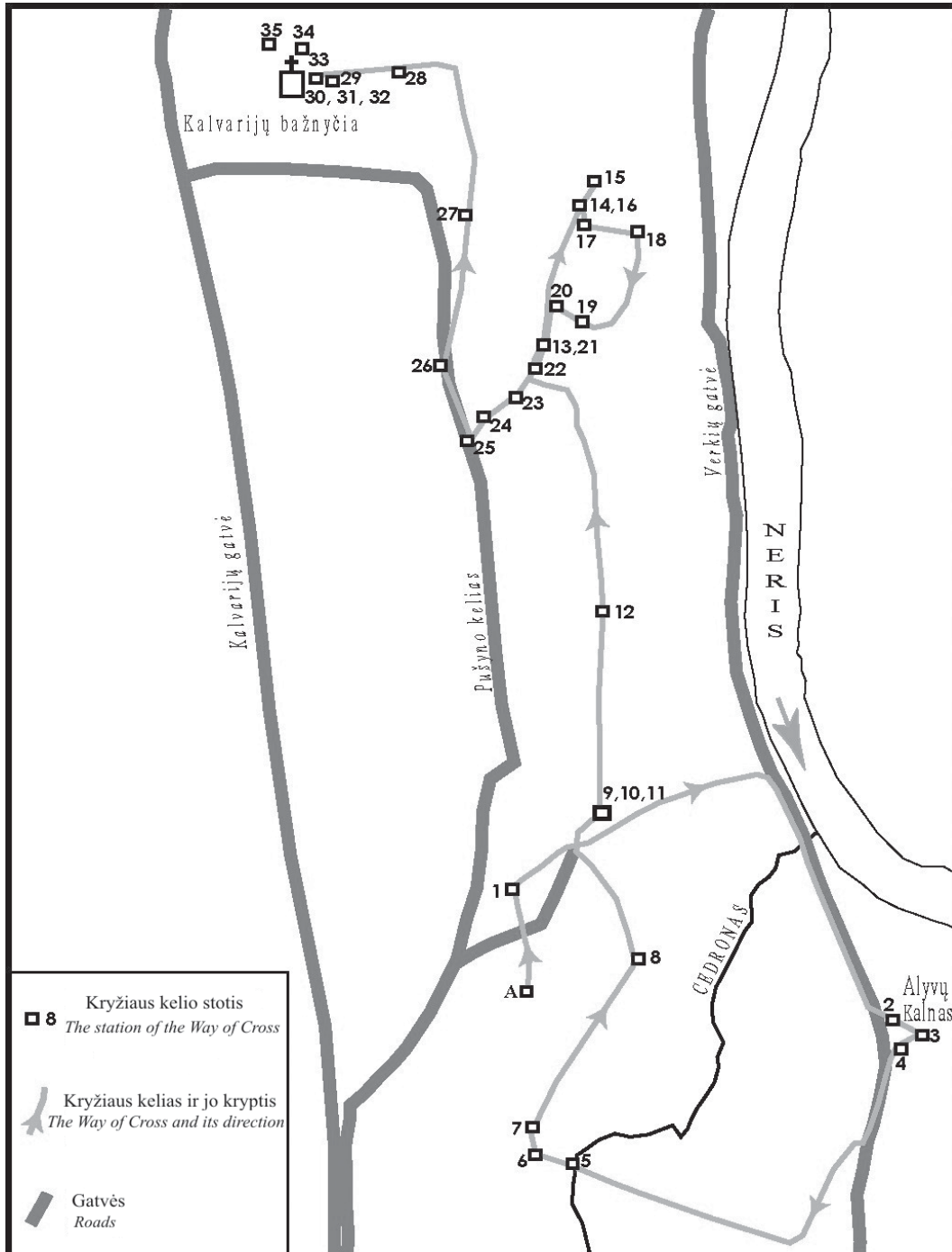
Bendrai beveik visos Lietuvoje įkurtos kalvarijos tapo nacionalinės ar regioninės reikšmės piligrimystės vietomis, todėl verta trumpai apžvelgti Kryžiaus kelių istoriją ir prasmę.

Kryžiaus keliai Europoje pradėti kurti, kuomet tapo sunku pasiekti Palestinoje esantį Kristaus kančios kelią. XV a. pradžioje šalia Kordobos (Ispanija) dominikono Alvarezo įkurtas Kryžiaus kelias tapo kalvarijų – tikrojo Kryžiaus kelio – modeliu. Vienos pirmųjų Lenkijoje XVII a. pr. įkurtos Zebžydovsko kalvarijos tapo modeliu kitoms Žečpospolitoje įsteigtoms, taip pat Lietuvos kalvarijoms. Krikščionims kalvarijos tampa simboliu (Bilska, 1996). Simbolinė reikšmė kalvotame kraštovaizdyje išdėstant koplyčių kompleksą įgaunama ne tik atkartojant žemiškąją Jeruzalę, bet ir dangiškąją. Tokia vieta tampa šventa, pritraukianti būrius piligrimų.

Svarbus kalvarijų elementas – specifinė erdvinė kompozicija, kurią stengiamasi priartinti prie Jeruzalės kraštovaizdžio. Pagrindinis informacijos šaltinis apie Jeruzalės kraštovaizdį, šventų Jeruzalės vietų topografines ypatybes XVII a. buvo Andrichomijaus 1584 m. pirmą kartą išleista, o vėliau kelis kartus perleista knyga *Theatrum Terrae Sanctae et biblicarum historiarum cum tabulis geographicis: Jerusalem sicut Christi tempore floruit (Šventosios Žemės ir Biblijos istorijos atvaizdas su geografinėmis lentelėmis: kaip klestėjo Jeruzalė Kristaus laikais)*. Šiame darbe pateiktos informacijos teisingumas ir detalumas atitinka tuometines istorijos ir geografijos žinias. Knygos skyriuje, skirtam Jeruzalei, aprašyta 270 objektų, susijusių su Biblija, o pridėtame žemėlapyje pažymėta ir tų objektų erdvinė padėtis (Bilska, 1996).

Kitoje gamtinėje juostoje esančio Jeruzalės kraštovaizdžio atkartojimas nėra paprastas dalykas. Svarbiausia vietovėje buvo lokalizuoti sakralinių Jeruzalės pastatų simbolines kopijas. Dažnai į „Jeruzalės modelį“ įėjo ir tikslus nuotolio tarp Kristaus kančios kelią žyminčių objektų atkartojimas (pavyzdžiui, steigiant Žemaičių Kalvariją vyskupas Jurgis Tiškevičius pats apvaikščiojo kalnus, išmatavo atstumus tarp koplyčių vietų, pabarstė takus iš Jeruzalės parvežta šventa žeme), lyginant su Jeruzale, kalvotas reljefas, upė ar upelis vadinamas Kedronu, Alyvų kalnas, Kalvarijos kalnas (1 pav.). Kalvarijose priklausomai nuo tradicijos skiriasi ir stočių skaičius. Dažniausiai jis įvairuoja nuo 14 iki 40. Lietuvos kalvarijose esančių stočių skaičius taip pat skiriasi – Žemaičių Kalvarijoje yra 19 stočių, Vilniaus kalvarijose ir Veprių kalvarijose, įkurtose XIX a. viduryje, – po 35 stotis, Beržoro kalvarijoje, įkurtoje XVIII a. 2-oje pusėje, – 14 stočių.

XVII a. Lietuvoje išgarsėja Vilniaus Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Prie jo pagarsinimo prisidėjo iš Lenkijos atvykę basieji karmelitai. 1621–1627 metais jiems prie Aušros vartų buvo pastatytas vienuolynas. 1633–1650 m. buvo pastatyta dabartinė mūrinė Šv. Teresės bažnyčia. 1668 metais miesto magistratas Aušros vartų Dievo Motinos paveikslą perdavė globoti karmelitams, leisdamas virš vartų pastatyti ir koplyčią (Vaišnora, 1958). Stebuklais pagarsėja ir kitose Lietuvos bažnyčiose esantys Švč. Mergelės Marijos paveiksai, kurių dauguma yra reprodukcijos originalių Romoje ar kituose Vakarų Europos katalikiškose centruose esančių paveikslų.

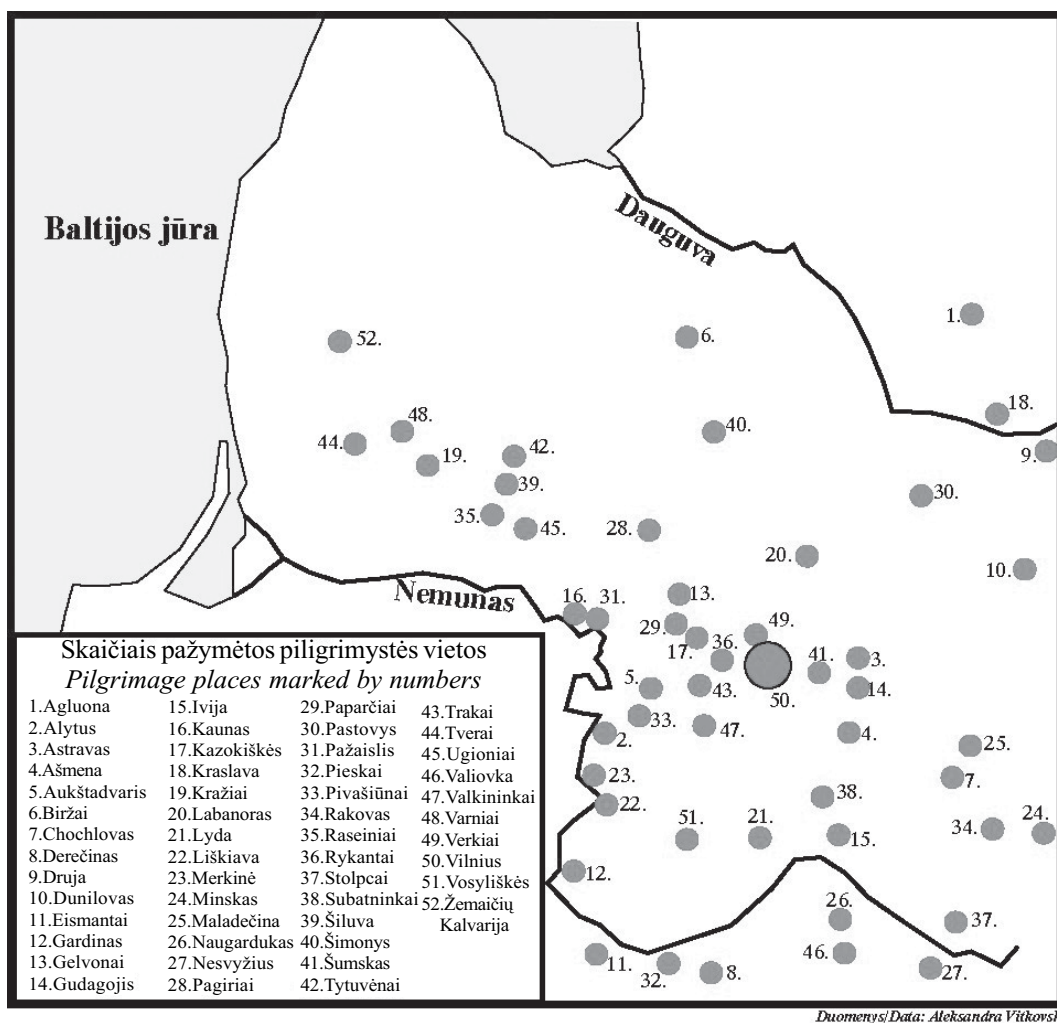

5 pav. Vilniaus kalvarijos (Kryžiaus kelias).
Fig. 1. The way of the Cross in Vilnius Calvarias.

XVI a. pabaigoje paskelbus šventuoju karalaitį Kazimierą (1458–1484), piligrimai pradėjo lankyti jo kapą Vilniaus katedroje. Netgi XVI a. pradžioje prie Kazimiero kapo buvo gausu votų, liudijančių pagijimus. 1636 metais karalaitis buvo paskelbtas Lietuvos globėju. 1655–1661 metais dėl Maskvos invazijos šventojo relikvijos buvo perkeltos į saugesnę vietą.

Išigalėjus Lietuvoje krikščionybei svarbi piligrimystės kelionių priežastis tapo atlaidai. Įvairiuose krašto bažnyčiose vykę atlaidai stiprino tikinčiųjų religingumą, padėdavo jiems dvasiškai atsinaujinti, melsti Dievą malonių ir Švč. Mergelės Marijos užtarimo. Į atlaidus, nebūtinai žymiausių šventovių, atvykdavo maldininkų iš atokiausių parapijų. Vietos tvarkdariai nurodydavo atkeliavusiems apsistojimo ir nakvynės vietas. Piligrimai dalyvaudavo šv. Mišiose, kurias aukodavo jų procesijos vadovas, priimdavo šv. Komuniją, išpildydavo kitas sąlygas atlaidams gauti. Išbuvę nustatytą laiką maldininkai vėl organizuotai išvykdavo atgal (Vaišnora, 1958).

Piligrimystės kelionių tradicijos buvo panašios visoje Lietuvos–Lenkijos valstybėje. Tačiau Lenkijos vyskupijos lenkė Lietuvą lankomų šventų vietų, karūnuotų Švč. Mergelės Marijos paveikslų skaičiumi. Priskaičiuojama, kad apie 1825 m., carinės Rusijos valdymo metais, dabartinės Lietuvos teritorijoje buvo apie 45 su Švč. Mergelės Marijos kultu susiję piligrimystės objektai trisdešimtyje piligrimystės vietų (2 pav.). Iš viso tais metais buvusioje Žečpospolitoje priskaičiuojama virš 1000 su Švč. Mergelės Marijos kultu susijusių šventovių 977 vietose (Jackowski, Smith, 1992).

2 pav. Su Švč. Mergelės Marijos kultu susijusios piligrimystės vietos XIX a. pirmoje pusėje dabartinės Lietuvos ir aplinkinėse teritorijose.

Fig. 2. Pilgrimage places related to the cult of Virgin Mary in the Lithuanian territory and surrounding area in the first half of the 19th century.

Paprotys karūnuoti šventus paveikslus ar skulptūras atėjęs iš Viduramžių. Tai buvo būdas išreikšti pagarbą Jėzui, Švč. Mergelei Marijai ar šventiesiems. Pirmasis popiežius aukso vainiku karūnavęs Švč. Mergelės Marijos paveikslą buvo Grigalius III (731–741). Palengva paprotys išplito, tačiau nuolatiniai karūnavimai išsigalėjo tik potridentiniu laikotarpiu. Svarbus vaidmuo čia teko kapucinui Jeronimui da Forli (1552–1620), kuris daug nuveikė paskleidžiant šį paprotį. Tikriausiai jo įtakojamas Borgonovo grafas Aleksandras Sforca Pallavicini savo 1636 m. testamentu paliko pinigų naujo fondo, globojamo Vatikano kapitulos, įsteigimui. Vatikano kapitula turėjo rūpintis stebuklingų Švč. Mergelės Marijos paveikslų vainikavimu. Iš pradžių paveikslai buvo vainikuojami tik Romoje, vėliau ir už šio miesto ribų; daug vainikavimų įvyko Ispanijoje, Prancūzijoje (Jackowski, 1996).

Lietuvos–Lenkijos valstybėje pirmasis 1717 m. karūnuotas stebuklais pagarsėjęs Švč. Mergelės Marijos paveikslas buvo Čenstochovos Dievo Motina. 1718 metais karūnuotas Trakų Dievo Motinos paveikslas. Iš viso XVIII a. Žečpospolitoje karūnuoti 29 Švč. Mergelės Marijos atvaizdai, iš jų vienas Žemaičių vyskupijoje bei keturi – Vilniaus (3 pav.).

3 pav. Švč. Mergelės Marijos karūnuoti atvaizdai XVIII a. Žečpospolitoje.

Fig. 3. *Crowned images of Virgin Mary in the Polish–Lithuanian Commonwealth in the 18th century.*

Apibendrinant galima konstatuoti, kad XVI–XVII a. susiformavo pagrindiniai dabartiniai Lietuvos piligrimystės centrai: Aušros vartai, Šiluva, Žemaičių Kalvarija, Vilniaus kalvarijos. Kryžių kalno ištakos siekia XIX a. vidurį, kuomet po 1831 ir 1863 metų sukilimų ant kalno imta statyti kryžius žuvusiems atminti. Palyginimui Lenkijoje net 43% dabartinių piligrimystės vietų, susijusių su Švč. Mergelės Marijos atvaizdu garbinimu (jų priskaičiuojama apie 430), susikūrė XIV–XVI a., o 41% – XVII–XVIII a. (Jackowski, 1996).

3. Piligrimystės vietos XX a. amžiuje. Sovietmetis

3.1. Švč. Mergelės Marijos apsireiškimai

XX a. lietuviai lankė įprastas piligrimystės vietas: Šiluvą, Aušros vartus, Žemaičių Kalvariją. Išskirtinė XX a. ypatybė ta, kad šiame amžiuje šventų piligrimystės vietų tinklą Lietuvoje ženkliai papildė Švč. Mergelės Marijos apsireiškimų vietos. Pradėtos lankyti Švč. Mergelės Marijos apsireiškimų vietos Gulbinėnuose, Imbrade, Keturnaujienoje, Skiemonyse ir kt.

Apsireiškimą galima apibrėžti kaip mistinį antgamtinės būtybės pasirodymą, kuris nėra pastebimas niekieno daugiau, išskyrus regėtoją. Regėtojas apibūdina asmenį apsireiškime atrodantį kaip tikrą, turintį realų, trijų dimensijų kūną. Tokie reginiai šiandien dažnai vertinami skeptiškai, apsireiškimai laikomi masinės psichozės, haliucinacijų rezultatu.

Katalikų tradicijoje Švč. Mergelės Marijos apsireiškimai itin svarbūs. Lurdas ir Fatima po Romos (Vatikano) yra labiausiai lankomi krikščioniški piligrimystės centrai. Tačiau, kadangi egzistuoja daugybė apsišaukėlių pranašų, apaštalų ar regėtojų, apsireiškimus Katalikų bažnyčia vertina itin atsargiai. Bažnyčia sutinka, kad daugelis apsireiškimų gali būti paaiškinami kaip haliucinaciniai išgyvenimai, tačiau pripažįstami ir autentiški apsireiškimai.

Kai kuriais duomenimis iš viso per pastarąjį tūkstantmetį užfiksuota virš 20 000 Švč. Mergelės Marijos apsireiškimų, tačiau oficialiai Katalikų bažnyčia pripažino tik nedidelę jų dalį. Spręsdama, ar tam tikras apsireiškimas iš tiesų autentiškas, Bažnyčia laikosi tam tikros griežtos tvarkos. Sudaryta komisija, į kurią įeina įvairūs teologai, psichologai, vertina apsireiškimus atsakydama į keletą klausimų. Ar gauta pakankamai informacijos apie apsireiškimą? Ar apsireiškimai neprieštarauja tikėjimui ir moralei? Ar apsireiškimo gavėjas yra geros psichinės ir fizinės sveikatos būklės? Ar apsireiškimas propaguoja tikėjimą, tinkamą elgesį, ramybę? Ar įvyko stebuklą: Saulės šokio stebuklo, nepagydomų ligonių išgyjimo ir kt.? Ar apsireiškimas skatina atsivertimus, padidėjusį dvasinį pasišventimą ir kt. Po tokių tyrimų, kurie trunka ne vienerius metus, vietos vyskupas apsireiškimus patvirtina arba atmeta (Burkus, 1997).

Pirmasis žinomas Švč. Mergelės Marijos apsireiškimas įvyko 40 m. Saragosoje, Ispanija. Nuo to laiko jos apsireiškimai yra fiksuojami įvairiuose kraštuose. 1608 metais Švč. Mergelė Marija apsireiškė ir Lietuvoje, Šiluvoje (čia įvykęs apsireiškimas vienintelis yra pripažintas Lietuvos bažnytinės vyresnybės). Kunigas R. G. Skrinškas knygoje *Piligrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas* aprašo 26 Švč. Mergelės Marijos apsireiškimus Lietuvoje bei 5 etninėse Lietuvos žemėse. Kunigas J. Burkus knygoje *Apsireiškimai. Europoje ir Amerikoje*, (1998), be Šiluvos, mini Švč. Mergelės Marijos apsireiškimus Skiemonių parapijoje (Janonių k.), Suodžiuose (greta Keturnaujienos), Šimonyse, Girkalnyje, Ariogaloje, Imbrade, Peleniškėse. Iš išvardytų šiandien labiausiai žinomi apsireiškimai, vykstantys Suodžiuose regėtojai Anei Matijošaitienei (g. 1927 m.). Jai nuo 1969 m. rudens nuolat apsireiškia Švč. Mergelė Marija ar Kristus. Per pirmojo apsireiškimo metines, lapkričio 14-ąją, kai kuriais metais susirinkusieji Suodžiuose teigė matę Saulės stebuklus.

Dažnai apsireiškimų vietos – tai liaudies religingumo vietos. Tik tais atvejais, kuomet apsireiškimams suteikiamas oficialus pripažinimas, atsiranda bažnytinės vadovybės palankumas ir apsauga, apsireiškimai įtraukiami į pačią liturgiją.

3.2. Šventų vietų naikinimas sovietmečiu

XX amžiuje sovietų respublikose buvo trukdoma tikintiesiems lankyti piligrimystės vietas, vyko šventų vietų naikinimo kampanija. 1958 metais lapkričio 28 d. SSKP CK priėmė nutarimą sustabdyti šventų vietų lankymą, jas likviduoti (Streikus, 2000). Tokio pobūdžio nutarimai tapdavo direktyva.

1959 metais balandžio 20 d. Lietuvos komunistų partijos Centro Komiteto biuras priėmė nutarimą *Dėl priemonių nutraukti masinį vadinamųjų šventųjų vietų lankymą* (Streikus, 2000). Buvo numatyti būdai, kaip per didžiuosius atlaidus sumažinti maldininkų skaičių Šiluvoje, Žemaičių Kalvarijoje, Vilniaus ir Veprių kalvarijose. Žiniasklaidoje buvo „demaskuojamas“ šių vietų šventumas (išleista „demaskuojančių“ brošiūrų, knygų), didžiųjų atlaidų dienomis buvo organizuojami masiniai pasaulietiniai renginiai (pvz., kolūkiečių dienos, festivaliai), valstybės transporto priemonių valdytojams buvo uždrausta jomis pervežti maldininkus, buvo atšaukiami autobusų reisai. Pavyzdžiui, nuo 1958 m. atlaidų Žemaičių Kalvarijoje metu pradėta rengti žemaičių festivalius Plateliuose. Kituose rajonuose vykusių dainų ir kitokių švenčių datos taip pat derintos su atlaidų grafiku. Be to, trukdyta atlaiduose dalyvauti kunigams, nebuvo leidžiama prekiauti devocionalijomis ir kt. Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliotinis J. Rugienis slaptose ataskaitose teigė, kad šiomis priemonėmis sumažintas maldininkų skaičius Šiluvoje nuo 40 000 (1958) iki 3000 (1961), o Žemaičių Kalvarijoje – nuo 30 000 (1958) iki 1500 (1961) (Streikus, 2000).

1961 metais vasarį LKP CK biure buvo nuspręsta šventas vietas naikinti fiziškai. Tais pačiais metais balandžio 5 d. buvo sunaikinti Kryžių kalno kryžiai (mediniai kryžiai – sudeginti, metaliniai – išvežti perlydymui). Naikinimo operacijoje veikė kariuomenė, KGB. 1962 metais rugsėjo 25 d. nugriauta dalis Veprių kalvarijų koplyčių, čia pradėta statyti 240 vietų pionierių stovykla. Vilniaus kalvarijose pradėtas statyti profilaktoriumas. 1962 metais buvo susprogdinta 31 Vilniaus kalvarijų koplyčia. 1973–1975 metais vėl vyko kryžių naikinimo akcijos Kryžių kalne. 1973 metais sunaikinta apie 400, 1974 m. – apie 350, 1975 m. – vėl apie 400 kryžių. 1977 metais buvo sumanyta užtventkti šalia Kryžių kalno tekančią Kulpę taip, kad Kryžių kalnas atsidurtų tarp kanalizacijos vandenių. Darbai jau buvo pradėti, Kulpėje jau tekėjo užteršti vandenys, bet 1980 m. to projekto buvo atsisakyta (Dailidė, 1993).

Sovietų valdžios metais itin įtariai žiūrėta ir į Švč. Mergelės Marijos apsireiškimų vietas. 1962 m. Janonių kaime (Anykščių r., Skiemonių parapija) regėtojai R. M. Matiukaitei apsireiškę Švč. Mergelė Marija, ir į Skiemonis pradėjo plaukti minios piligrimų. Tačiau čia pradėjo lankytis ir valstybės saugumo, milicijos pareigūnai, komunistų partijos vadovai iš Anykščių ir Molėtų, vyko tardymai, reikalavimai atsisakyti tvirtinimų apie Švč. Mergelės Marijos apsireiškimą. Skiemonių parapijos kunigas buvo perkeltas kunigauti kitur, persekiojama ir tardoma pati regėtoja. Apsireiškimo vieta buvo suarta, užsėta miežiais, srutomis užterštas šaltinėlis, naikinami padėti kryželiai, paveikslai, gėlės, į šią vietą plūstančius maldininkus milicija gaudė pakeliui, jie buvo net apliejami gaisrinės mašinos paleista vandens srove (Bagdonas, 1997).

4. Piligrimystės vietos atkūrus nepriklausomybę

Lietuvos atgimimo metais gausiai buvo lankomos ir Lietuvos šventovės. 1989 metais tikintieji atgavo Vilniaus arkikatedrą, į kurią iš Šv. Petro ir Šv. Povilo bažnyčios po sovietinės tremties sugrąžintas Šv. Kazimiero karstas su relikvijomis. Atgimimo ir vėlesniais metais atlaidų metu itin gausiai lankomasi Šiluvoje, Žemaičių Kalvarijoje, Pivašiūnuose ir kt. Šiandien piligrimystės vietų tinklas Lietuvoje daugmaž yra nusistovėjęs, jis apima tiek tradicines šventas, tiek XX a. įvykusių apsireiškimų vietas.

Šventas vietas Lietuvoje pagal reikšmę galima suskirstyti į keturias grupes (4 pav.): tarptautinės (Vilniaus Aušros vartai, Kryžių kalnas, Vilniaus arkikatedra), nacionalinės (Žemaičių Kalvarija, Šiluva, Pivašiūnai, Keturnaujiena), regioninės (Krekenava, Trakai, Marijampolė, Alksnėnai, atlaidų vietos, pritraukiančios piligrimų iš artimų rajonų), vietinės (kitos stebuklingais laikomų paveikslų vietos, dažniausiai čia lankosi maldininkų iš to paties dekanato).

4 pav. Katalikiškos piligrimystės vietos Lietuvoje.

Fig. 4. Catholic pilgrimage places in Lithuania.

Tarptautines ir nacionalines Lietuvos piligrimystės vietas 1993 m. viešėdamas Lietuvoje aplankė popiežius Jonas Paulius II. Jo apaštalinė kelionė turėjo didelę įtaką Lietuvos piligrimystės vietų reikšmės sklaidai. Viešėdamas Vilniuje popiežius aplankė Aušros vartus, Šv. Dvasios bažnyčią (čia įvyko susitikimas su lenkų bendruomenės atstovais), Vilniaus arkikatedrą. Be to, Šv. Jonų bažnyčioje popiežius susitiko su kultūros ir mokslo darbuotojais. Kaune popiežius aplankė Kauno arkikatedrą, pabuvojo ir šv. Mišias aukojo Kryžių kalne, meldėsi Šiluvoje.

2000 metais kartu su visu krikščioniškuoju pasauliu Lietuva šventė Jubiliejinius metus. Tais metais 14 Lietuvos bažnyčių buvo paskelbtos jubiliejinėmis, buvo skatinamos piligriminės kelionės į jas, nes čia buvo galima gauti Jubiliejinių metų atlaidus. Jubiliejinėmis buvo paskelbtos visų vyskupijų katedros bei šios bažnyčios: Aušros vartų šventovė, Šiluvos bazilika, Pivašiūnų bažnyčia, Biržų bažnyčia, Linkuvos bažnyčia, Žemaičių Kalvarijos bazilika, Marijampolės prokatedra.

Dalis jų jau seniai lankomos piligrimų (Aušros vartų, Šiluvos bazilika, Žemaičių Kalvarijos bazilika), kitos naujos, bet taip pat lankomos, piligrimystės vietos – Pivašiūnų

bažnyčia, Marijampolės prokatedra. Linkuvos bažnyčia – regioninės reikšmės piligrimystės vieta, o Biržų bažnyčia tapo Jubiliejine, nors į ją keliauti praktiškai nebuvo susiklosčiusių gilių tradicijų.

Visų katalikiškų piligrimystės vietų Lietuvoje kartografavimas ir išskyrimas yra problemiškas. Ar priskirti piligrimystės vietai bažnyčia, kurioje yra stebuklingu laikomas paveikslas bei keli votai, tačiau piligrimystės tradicijos menkos ar jau sunykusios? Tokių bažnyčių Lietuvoje gausu, jų galima rasti kiekviename rajone. R. G. Skrinskas knygoje *Piligrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas* aprašo virš 100 stebuklingų Švč. Mergelės Marijos paveikslų (Skrinskas, 1999). Vis dėlto dauguma jų yra žinomi tik apylinkėje ir maldininkų lankomi iš kaimyninių parapijų, todėl, kaip ir įvairias koplyčias, lurdus, šias vietas galima priskirti lokalinės reikšmės piligrimystės vietoms. Į stebuklingų paveikslų garbinimą savo ypatybėmis panašus ir stebuklingomis laikomų Švč. Mergelės Marijos statulų garbinimas. Piligrimystė į esančių šventų paveikslų ar statulų vietas yra susijusi su atlaisais.

Vis dėlto pagal lankymosi tradicijas, šventų vietų reikšmę ir svarbą Lietuvoje galima išskirti 23 pagrindines katalikiškos piligrimystės vietas (lent.). Daugiausia piligrimystės vietų, iš 23 išskirtų, yra susijusios su Švč. Mergelės Marijos kultu (stebuklingų paveikslų garbinimas – 12 vietų, apsireiškimai – 3 vietos ir stebuklingas paveikslas ir apsireiškimas – 1 vieta). Kita grupė piligrimystės vietų – kalvarijos (5 vietos, Žemaičių Kalvarija lankoma ir pagerbiant stebuklingą paveikslą). Taip pat išskiriamos keturios šventųjų, dvasinių autoritetų kulto vietos (Vilniaus arkikatedroje ilsisi Šv. Kazimiero palaikai, tačiau čia yra ir karūnuotas stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas), dvi Kryžiaus pagerbimo vietos ir viena švento šaltinio. Konstatuotina, kad tokiose vietose, kaip Vilniaus arkikatedra, Šiluva, Žemaičių Kalvarija, piligrimystės tikslas gali būti dvejopas ar keleriopas, pvz., Žemaičių Kalvarijoje einamas Kryžiaus kelias ir pasimeldžiama prie stebuklingo paveikslo.

Kaip matyti lentelėje, išskyrus Vilnių, Kauną, Marijampolę, Trakus ir Telšius, piligrimystės vietos yra mažuose miesteliuose ar kaimo vietovėse. Praktiškai visos šandien žinomos ir lankomos Švč. Mergelės Marijos apsireiškimų vietos yra kaimo vietovėse. Lentelėje išskiriamos trys garsiausios XX a. įvykusių apsireiškimų vietos. Bendrai piligrimystės vietos Lietuvos teritorijoje išsidėsčiusios tolygiai. Pagrindinių katalikiškos piligrimystės vietų nėra liuteroniškoje Mažojoje Lietuvoje (Šilutės ir Tauragės rajonai).

Pagrindinės piligrimystės vietos – Šiluva, Žemaičių Kalvarija, Pivašiūnai, Vilniaus Aušros vartai, Kryžių kalnas – gausiausiai yra lankomos čia vykstančių atlaidų metu, pavyzdžiui, į Šiluvą per atlaidus suvažiuoja virš 100 000 maldininkų (padalijama apie 50 000 ostijų (Skrinskas, 1999)), į Pivašiūnus – 15 000.

Įdomu palyginti Lietuvos piligrimystės vietas su kaimyne Lenkija. Joje šandien priskaičiuojama apie 500 piligrimystės vietų, iš kurių 430 yra susijusios su stebuklingais Švč. Mergelės Marijos paveikslais (iš jų 160 karūnuoti paveikslai) (Jackowski, 1996). Per 275 metus (nuo 1717 iki 1992) Lenkijos teritorijoje karūnuoti 159 Švč. Mergelės Marijos atvaizdai, tuo tarpu per tą patį laikotarpį Lietuvoje – tik penki: jau minėtas Trakų Dievo Motinos paveikslas, karūnuotas 1718 m.; Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje buvęs paveikslas (Sapiegų Dievo Motina), vainikuotas 1750 m., dabar šis paveikslas yra Vilniaus arkikatedroje; Šiluvos Dievo Motina (vainikuotas 1786 m.); Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos stebuklingas paveikslas (karūnuotas 1927 m.); Pivašiūnų Dievo Motina (vainikuotas 1988 m.).

Nagrinėjant piligrimystės vietas Lietuvoje tenka konstatuoti, kad Lietuva neturi tokios piligrimystės vietos, kur visa miestelio infrastruktūra tiktų piligrimų poreikiams ir aptarnavimui (kaip, pavyzdžiui, Lurdas, Fatima Vakarų Europoje). Dažniausiai piligrimai šventas vietas lanko per atlaidus ir absoliuti jų dauguma šventoje vietoje pabūna dieną ar kelias valandas. Piligrimams trūksta nakvynės namų, viešbučių, kur galėtų pernaktoti, maitinimo įstaigų.

Lentelė. Pagrindinės katalikiškos piligrimystės vietos Lietuvoje.

Table. The main catholic pilgrimage places in Lithuania.

Nr. No	Vieta Place	Piligrimystės tikslas Aim of pilgrimage						Rajonas, miestas District, town	Vyskupija Diocese
		Stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas Image of Virgin Mary	Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo vieta Revelation site of Virgin Mary	Kalvarijos – Kryžiaus kelias Calvary – the route of The Cross	Sventųjų, dvasinių autoritetų kultas/ Cult of saints and religious authorities	Kryžiaus kultas The Cult of Cross	Jubiliejinių 2000 metų bazyčia / 2000 year anniversary church		
1.	Alksnėnai						+	Vilkaviškio	Vilkaviškio
2.	Aušros vartai	+					+	Vilnius	Vilniaus
3.	Beržoras	+		+				Plungės	Telšių
4.	Imbradas		+					Zarasų	Panevėžio
5.	Kauno arkikatedra	+				+		Kaunas	Kauno
6.	Kazokiškės	+						Trakų	Kaišiadorių
7.	Ketumaujiena		+		+			Šakių	Vilkaviškio
8.	Krekenava	+						Panevėžio	Panevėžio
9.	Kryžiai	+				+		Lazdijų	Vilkaviškio
10.	Kryžių kalnas					+		Šiaulių	Šiaulių
11.	Linkuva	+						Pakruojo	Šiaulių
12.	Marijampolė				+		+	Marijampolė	Vilkaviškio
13.	Pažaislis	+						Kaunas	Kauno
14.	Pivašiūnai	+					+	Alytaus	Kaišiadorių
15.	Skiemonys		+					Molėtų	Panevėžio
16.	Šiluva	+	+				+	Raseinių	Kauno
17.	Telšių katedra				+		+	Telšiai	Telšių
18.	Tytuvėnai			+				Kelmės	Šiaulių
19.	Trakai	+						Trakai	Vilniaus
20.	Veprių kalvarijos			+				Ukmergės	Kauno
21.	Vilniaus arkikatedra	+			+		+	Vilnius	Vilniaus
22.	Vilniaus kalvarijos			+				Vilnius	Vilniaus
23.	Žemaičių Kalvarija	+		+			+	Plungės	Telšių

Piligrimystė gali turėti milžinišką įtaką miesto, regiono ar net šalies ekonomikai, tačiau Lietuvoje šventų vietų potencialas šiuo atžvilgiu neišnaudojamas. Kryžių kalnas, Šiluva, Žemaičių Kalvarija, Pivašiūnai – perspektyviausios vietos, galinčios virsti garsiais piligrimystės centrais, kurių pagrindinė funkcija ekonominėje struktūroje būtų religinė. Šiuo metu dėl nepakankamai išvystyto aptarnavimo sektoriaus ir materialinės bazės nebuvimo religinės šių vietovių funkcijos ekonominėje struktūroje yra dalinės arba vienkartinės, išryškėjančios tik atleidų metu.

Didelį potencialą vietinėje ekonomikoje panaudoti piligrimystės centro funkcijas turi Šiaulių miestas. Čia jau yra pakankamai maitinimo įstaigų, nakvynės vietų (2003 m. Šiauliuose buvo 13 apgyvendinimo įmonių, iš jų 11 viešbučių ir motelių). Vis dėlto norint piligrimus pritraukti daugiau nei vieną dieną ar naktį, reikia geriau pateikti kultūrinės Šiaulių vertybes ar netgi įkurti daugiau religinės traukos objektų, pvz., kalvariją – Kryžiaus kelią. Unikalus Kryžių kalnas su šalia esančiu vienuolynu, galimais kitais religinės paskirties statiniais ateityje galėtų peraugti į nedidelį religines ir kulto reikmes tenkinantį kompleksą, pritrauksiantį dar daugiau Lietuvos ir užsienio piligrimų.

Vilniaus Aušros vartai šiuo požiūriu – išskirtinė vieta. Vilniuje šiandien yra pakankamai viešbučių ir nakvynės namų (2004 m. liepą Vilniuje veikė 77 kolektyvinio apgyvendinimo įmonės – 57 viešbučiai, 13 svečių namų) (Vilniaus..., 2004), kurie piligrimams gali pasiūlyti iki 7000 nakvynės vietų. Kaip minėta, Aušros vartai pritraukia piligrimų ne tik iš Lietuvos. Į Aušros vartus, dažnai per Marijampolę, tradiciškai pėsčiomis keliauja lenkų piligrimai.

Vilniaus miesto savivaldybės administracijos duomenimis, piligriminė kelionė – svarbus lenkų atvykimo į Vilnių tikslas. Lenkų piligrimai sudaro 16,5% visų iš šios šalies atvykstančių svečių (48,4% lenkų Vilniuje lankosi poilsio, pažintiniais tikslais, 13% visų atvykstančiųjų Vilniuje lanko gimines bei draugus). Pažymėtina, kad 2003 m. Vilniaus viešbučiuose iš Lenkijos apsistojo 35 tūkst. svečių (Vilniaus..., 2004).

Kitų šventų vietų galimybės nėra didelės. 2003 metais per Šilinės atlaidus Šiluvoje pašventintas ir atvertas dvasinis centras – Jono Pauliaus II namai. 8 mėnesius jame ugdomi klierikai, o vasarą čia gali apsistoti piligrimai, vyksta įvairios rekolekcijos, konferencijos. Vis dėlto šių namų galimybės priimti ir apnakvydinti daug piligrimų yra menkos. Jame yra 23 dviviečiai kambariai, dar keliolika piligrimų galima apnakvydinti kitose namų patalpose. Daugiausia maldininkų, atvykusių į atlaidus ar norinčių nakvoti šventoje vietoje ne atlaidų metu, apsistoja pas vietinius žmones.

Įdomi piligrimystės tyrimų dalis – piligrimystės vietų tinklo kaita. Piligrimystės vietos ir centrai nėra stabilūs ir nekintantys. Kai kurios anksčiau piligrimų itin gausiai lankytos vietos šiandien yra tik lokaliai ar regioninės reikšmės. Kai kada šventos vietos lankymo tradicija sunyksta.

1657 metais pasklido gandas, kad Ugioniuose (Raseinių r.) prie šaltinio pasirodžiusi Dievo Motina ir kad šaltinio vanduo įgavęs gydomosios galios. Toks gandas pasklido po visą Žemaitiją, ir būriai žmonių pradėjo traukti į Ugionius ir šaltinio vandenį vartoti kaip vaistą. Žemaičių vyskupas Petras Parčevskis 1658 m. pradžioje pasiuntė į Ugionius dvasininkų komisiją, kad vietoje ištirtų Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo tikrumą. Komisija, prisaišdinusi liudininkus ir išklausiusi jų parodymus, nerado nei vieno, kuris savo akimis būtų regėjęs apsireiškiant Švč. Mergelę Mariją. Taigi apsireiškimas buvo paneigtas, tačiau į Ugionius maldininkams keliauti ir prašyti malonių leista (Vaišnora, 1958). Maldininkai iš visos Žemaitijos Ugionius lankė ir vėliau, tačiau šiandien tai lokaliai reikšmės piligrimystės vieta.

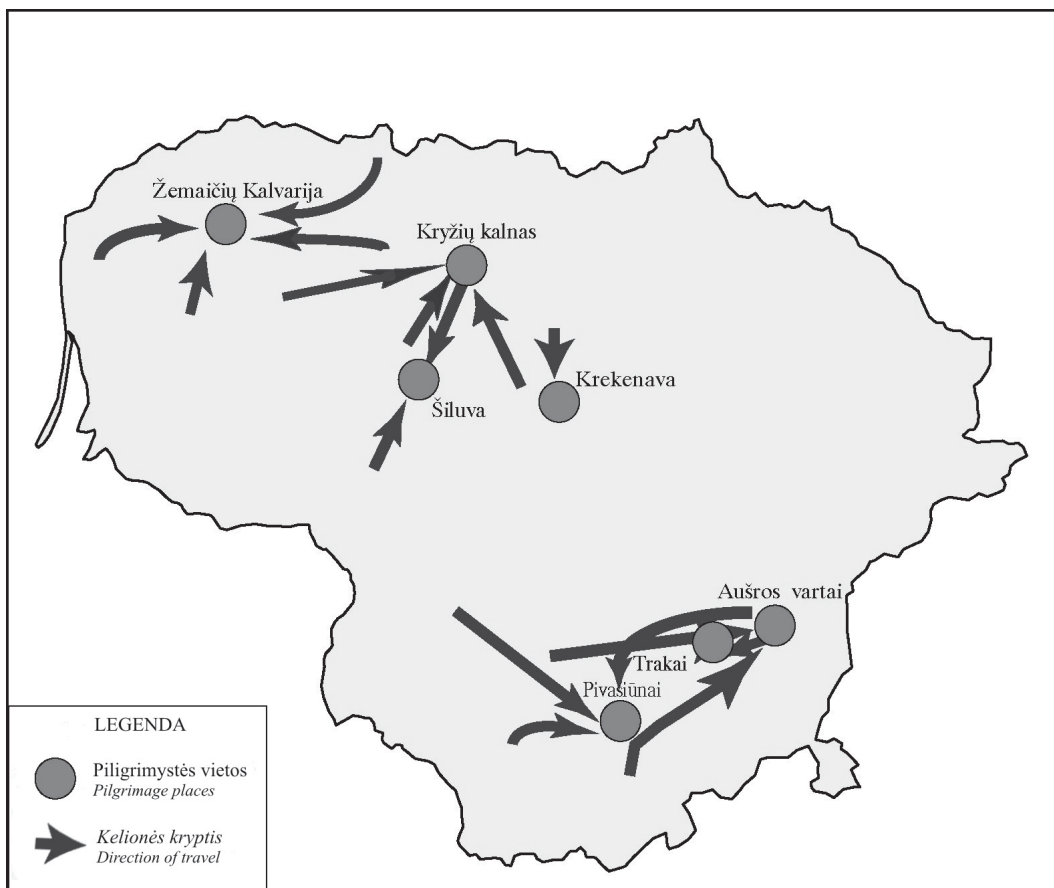
Išgarsėjęs Aušros vartų stebuklingam paveikslui sumažėjo Trakų paveikslo reikšmė, šis paveikslas buvo šiek tiek primirštas. Kaip minėta, Švč. Mergelės Marijos apsireiškimai sukūrė naujas piligrimines vietas. Taip pat piligrimystės vietomis tampa dvasinių autoritetų gyvenimo ar veiklos vietos. Lietuviai keliavo pas tėvą Stanislovą OFMCap, lanko kitus iškilus dvasininkus. Tėvui Stanislovui persikėlus gyventi iš Dotnuvos į Paberžę, piligrimystės kelionės suintensyvėjo būtent į pastarąją vietą.

Stiprėjant ir aktyviai reiškiantis neopagoniškam Romuvos judėjimui piligrimystės vietomis vėl tampa gamtiniai objektai. Įvairių švenčių, renginių metu apsistojama prie pilkapių, alkakalnių. Baltų religijos išpažinėjai interneto svetainėje www.romuva.lt pateikia virš 50 vaizdingų ir reikšmingų Lietuvos šventviečių sąrašą (daugiausia tai alkakalniai, akmenys) (Vaitkevičius, 2005).

5. Piligriminės kelionės

Į daugumą piligrimystės vietų Lietuvoje keliaujama autotransportu. Važiuojama individualiai nuosavais automobiliais, maršrutiniais autobusais ar specialiais čarteriniais autobusų reisais. Formuojasi ir populiarėja, ypač tarp jaunimo, piligriminės kelionės pėsčiomis. Pagrindinės šventos vietos ir į kurias piligrimai keliauja pėsčiomis bei piligriminių kelionių kryptys pateiktos 5 paveiksle. Pagrindinės pėsčiomis atliekamų piligriminių kelionių kryptys nustatytos remiantis parapijų ir bendruomenių organizuojamomis kelionėmis. Pėsčiomis keliaujama į Šiluvą, Žemaičių Kalvariją, Aušros vartus, Pivašiūnus, Kryžių kalną, Krekenavą, Trakus. Į šias vietas keliaujama iš visų geografinių regionų. Kelionės pradžios vietos dažnai būna skirtingos. Pastaraisiais metais Lietuvoje organizuotų piligriminių kelionių kryptys buvo šios: Vilnius–Trakai, Vilnius–Pivašiūnai, Raseiniai–Šiluva, Kryžių kalnas–Šiluva, Klaipėda–Žemaičių Kalvarija, Kretinga–Žemaičių Kalvarija,

Kryžių kalnas–Žemaičių Kalvarija, Naujoji Akmenė–Žemaičių Kalvarija, Klaipėda–Pivašiūnai, Alytus–Pivašiūnai, Naujamiestis–Krekenava, Alytus–Aušros vartai, Šiauliai–Kryžių kalnas ir kt.

5 pav. Pagrindinės piligriminių kelionių pėsčiomis kryptys.

Fig. 4. The main directions of pilgrimage on foot.

Piligriminių kelionėse pėsčiomis pakeliui į galutinį kelionės tikslą aplankomos ir kitos šventos vietos. Pavyzdžiui, autoriaus dalyvautoje piligriminėje kelionėje iš Vilniaus į Pivašiūnus aplankyta ir melstasi Trakų, Vievio, Kazokiškių, Paparčių bažnyčiose, Paparčiuose esančiame Betliejus seserų vienuolyne.

Mini pilgrimestės vietos yra koplytėlės, dažniausiai pastatytos pakelėse, Lurdo grotos imitacijos – lurdai. Lietuvoje, daugiausiai Žemaitijoje, aptikta 39 lurdai (Lileikienė, 2003). Daugiausia lurdus Lietuvoje steigė didikai, kunigai. Mini pilgrimestės vieta galima laikyti Kryžiaus kelią, einamą Kalvarijose, taip pat įvairiausias procesijas, pavyzdžiui, Šiauliai–Kryžių kalnas (12 km.), Tytuvėnai–Šiluva (8 km), Vilniaus arkikatedra–Verkių kalvarijos (6 km) ir kt.

Šventos vietos – turistiniai šių dienų objektai. Vilniaus arkikatedra, Vilniaus Aušros vartai, Kryžių kalnas, Pažaislio vienuolynas dažniausiai įtraukiami į turistinius maršrutus po Lietuvą ar Baltijos šalis. Patyrinėjus Lietuvos kelionių agentūrų siūlomus maršrutus po Lietuvą, matyti, kad pažintinėse kelionėse į Šiaulius būtina aplankomas ir Kryžių kalnas. Dažnas siūlomas maršrutas į Kryžių kalną aplankant ir Šiluvą, Tytuvėnų bažnyčią bei vienuolyną. Ekskursijose į Kauną vienas pagrindinių lankomų objektų tampa barokinis Pažaislio vienuolynas. Pažintinėse kelionėse po Vilnių būtina aplankoma Vilniaus arkikatedra, Aušros vartai, o išvykose į Trakus – dažnai Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia, garsėjanti vainikuotu Švč. Mergelės Marijos paveikslu.

Lietuviai keliauja ir į kitas krikščioniškas šventvietes Europoje. Tarp jaunimo populiarios Taize vienuolių organizuojamos kelionės tiek į patį Taize vienuolyną (Prancūzija), tiek Naujųjų Metų sutikimai įvairiose Europos didmiesčiuose (Paryžius, Barselona, Lisabona ir kt.). Kelionė į miestą, kur vyksta tikinčiųjų susijimas, kongresas ar šventė, šiandien dažnai tampa piligrimine. Pavyzdžiui, apie 50 jaunuolių 2004 m. susirinko į Telšius, iš kur išsiruošė į piligriminę kelionę į Šiaulių mieste vykusias Lietuvos jaunimo dienas.

Keliaujama į tradicines šventąsias vietas – Romą, Lurđą, Fatimą, Čenstochovą, Santjago de Kompostelą ir kt. Gausiai lietuviai pastaraisiais metais keliavo ir į susitikimus su popiežiumi Jonu Pauliumi II, kuomet šis lankėsi Lenkijoje. Pavyzdžiui, 1999 m. birželio 8 d. į Šventojo Tėvo aukojamas šv. Mišias Lenkijoje, Elko mieste, susirinko apie 250 tūkst. maldininkų, iš jų apie 6 tūkst. piligrimų buvo iš Lietuvos (Lietuvos..., 1999).

Lietuvoje formuojasi giliai pasišventusių piligrimų grupės, pėsčiomis keliaujančios keletą ir daugiau mėnesių. Jubiliejiniais 2000 metais 47 žmonių grupė iškeliavo į piligriminę kelionę aplink Lietuvą per pasienio parapijas (kelionės pradžia buvo 2000 m. gegužės 5 d., pabaiga – liepos 23 d., nueita apie 1800 km). 2001 metais beveik ta pati piligrimų grupė su kryžiumi keliavo išilgai ir skersai Lietuvos (nueita apie 900 km, kelionė truko 36 d.). 2003 metais minint 10-ąsias popiežiaus Jono Pauliaus II atvykimo į Lietuvą ir jo 25-ąsias pontifikato metines trisdešimties piligrimų grupė iš Lietuvos pėsčiomis nuėjo į Romą. Ši kelionė truko 130 dienų, iš viso buvo įveikta 3160 km (vidutiniškai po 25 km per dieną). Visas šias keliones piligriminiuose dienoraščiuose aprašė gydytoja Birutė Žemaitytė (Žemaitytė, 2000, 2002, 2004).

Išvados

1. Šventų vietų tinklą ikikrikščioniškoje Lietuvoje sudarė gamtinių objektų (kalvų, girių, medžių, akmenų, vandenių ir kt.) išsidėstymo vietos. Apžvelgus piligrimystės vietų raidą XVI–XIX a., galima išskirti vietas (Trakai, Šiluva, Žemaičių Kalvarija, Vilniaus kalvarijos, Aušros vartai, Vilniaus katedra), XVI–XVII a. formavusias katalikiškų piligrimystės vietų tinklą, kuris naujomis vietomis pasipildė ir XVIII–XIX a. (Kryžių kalnas).

2. Įvertinus piligrimystės vietų formavimosi ypatybes XX a. paaiškėjo, kad piligrimystės vietų tinklą šiame amžiuje išskirtinai papildė tik Švč. Mergelės Marijos apsireiškimų vietos. Piligrimystės vietų istorijoje išsiskiria sovietmetis, kuriuo piligrimystės vietos buvo naikinamos, piligrimams trukdoma jas lankyti.

3. Dabar galima išskirti 23 pagrindines katalikiškos piligrimystės vietas. Dauguma jų – Švč. Mergelės Marijos kulto vietos (stebuklingų paveikslų gerbimas – 12 vietų, apsireiškimai – 3 vietos ir stebuklingas paveikslas ir apsireiškimas – 1 vieta), taip pat kalvarijos. Kitos piligriminės vietos – tai šventųjų, dvasinių autoritetų kulto vietos, Kryžiaus pagerbimo vietos, šventas šaltinis. Kai kuriuose piligrimystės centruose (Vilniaus arkikatedra, Šiluva, Žemaičių Kalvarija) piligrimystės tikslas gali būti dvejetainis ar keleriopas.

4. Šiandien išskiriamos šios piligriminių kelionių ypatybės: a) populiarėja piligriminės kelionės pėsčiomis (pagrindinės išskirtos piligriminių kelionių pėsčiomis kryptys: Šiluva, Žemaičių Kalvarija, Vilniaus Aušros vartai, Pivašiūnai, Kryžių kalnas, Krekenava, Trakai); b) garsiausios piligrimystės vietos įtraukiamos į turistinius kelionių maršrutus. Tačiau dėl nepakankamai išvystyto aptarnavimo sektoriaus ir materialinės bazės nebuvimo piligrimystės vietų religinės piligriminės funkcijos ekonominėje struktūroje yra dalinės arba vienkartinės, išryškėjančios tik atleidimų metu.

Gauta 2005-07-05

Literatūra

- Bagdonas V.** (1997). Ten, kur apsireiškė Švenčiausioji Marija..., *Utenos apskrities žinios*, 1997-08-27, 1997-08-30, 1997-09-03.
- Bilska E.** (1996). Przemiany kulturowych i religijnych funkcji kalwarii w Polsce. *Przestrzen i sacrum: geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie osrodkow kultu i migracji pielgrzymkowych*, p. 201–222.
- Burkus J.** (1997). Apsireiškimai. 1. Azijoje ir Afrikoje, Vilnius: Lumen.
- Burkus J.** (1998). Apsireiškimai. 2. Europoje ir Amerikoje, Vilnius: Lumen.
- Dailidė R.** (1993). Kryžių kalnas, Vilnius: Veidas.
- Dundulienė P.** (1990). Senovės lietuvių mitologija ir religija, Vilnius: Mokslas.
- Gidžiūnas V.** (1990). Katalikų bažnyčia Lietuvoje: Didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje, *Lietuva: Lietuvių enciklopedija*, Vilnius, t.15, p. 131–141.
- Jackowski A., Smith L. V.** (1992). Polish Pilgrim-Tourists, *Annals of tourism research*, N 19(1), p. 92–106.
- Jackowski A.** (1996). Przestrzen i sacrum: geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie osrodkow kultu i migracji pielgrzymkowych, Krakow.
- Lanzi F., Lanzi G.** (2005). Šventieji globėjai ir jų simboliai, Vilnius: Alma Littera.
- Laurinkienė N.** (2002). Šventovė Prūsijoje baltų ritualų ir mitologinės tradicijos kontekste. *Nuo kulto iki simbolio*, p. 33–55.
- Lileikienė V.** (2003). Lietuvos lurdu kilmės istorija, *SOTER*, Nr. 9(37), p. 295–311.
- Lietuvos** vyskupai dalyvavo popiežiaus Jono Pauliaus II aukotose šv. Mišiose Elke. (1999), *Bažnyčios žinios*, Nr. 11.
- Liutikas D.** (2003). Katalikiškos piligrimystės sociologiniai aspektai, *SOTER*, Nr. 9(37), p. 117–132.
- Liutikas D.** (2004). Piligrimystė Europos krikščioniškoje kultūroje: geografiniai aspektai, *Geografija*, t. 40(2), p. 48–56.
- Motuzas A.** (2003). Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika, Kaunas: Vytauto Didžiojo un-to I-kla.
- Skrinskas R. G.** (1999). Piligrimo vadovas: Po stebuklingas Marijos vietas, Kaunas: UAB *Judex* I-kla.
- Streikus A.** (2000). Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1945–1990 metais: Daktaro disertacija/Vilniaus un-tas.
- Vaišnora J.** (1958). Marijos garbinimas Lietuvoje, Roma: Lietuvių katalikų MA.
- Vaitkevičius V.** (2005). Vaizdingų, reikšmingesnių Lietuvos šventviečių sąrašas: <http://romuva.lt.aguona.serveriai.lt/?kalba=liet&page=alkai&nr=2>
- Vilniaus** miesto savivaldybės administracijos ekonomikos departamento turizmo skyrius (2004). 2003 metų *Vilniaus turizmo plėtros rezultatai*, Vilnius.
- Žemaitytė B.** (2000). Kryžiaus kelias aplink Lietuvą, Marijampolė: Ardor.
- Žemaitytė B.** (2002). Ašara Dievo aky: *Kryžiaus kelias per Lietuvą*, Marijampolė: Ardor.
- Žemaitytė B.** (2004). Su kryžiumi per Europą, Kaišiadorys: A. Jakšto spaustuvė.

Darius Liutikas

Institute of Social Research, Vilnius

The network of pilgrimage places in Lithuania: Geographical retrospective

Summary

Pilgrimage places define the geographical area within which the place is known and from which pilgrims are drawn. The location of nature objects, such as mounds, forests, trees, stones and water embodied the network of sacred places in the pre-Christian Lithuania. The ancient Balts had their own center of pilgrimage Rikojotas (Romuva). The geographical locality of this center is till unknown. It is, that the trinity of Prussians gods – Patulas, Perkūnas and Patrimpas – were venerated under the old and high-powered oak at that place.

The 16th–17th centuries are the formative period of the network of Christian pilgrimage places in Lithuania. Trakai, Šiluva, Aušros Vartai, Samogitian Calvary, Vilnius Calvary were the main pilgrimage centers as well as the cathedral of Vilnius (veneration of Saint Kazimieras). The new pilgrimage places refreshed the network in the 18th–19th centuries. The origins of Hill of Crosses dated to the middle of 19th century, when after uprising of 1831 and 1863 the crosses had been built in the memory of dead.

The places of apparitions of Virgin Mary complement the network of pilgrimage places in the 20th century exclusively. We describe the apparition as mystical appearance of supernatural being, which was not seen by anyone except visionaries. Visionaries described the person in the apparition as real and having the body of three dimensions. The obstruction for pilgrimage to the sacred places either places of apparitions was evident in the Soviet Era. The pilgrimage places (Vilnius Calvary, The Hill of Crosses) were destroyed physically in the Soviet Era.

The 23 main catholic pilgrimage places can be grouped at the present time. Most of them are bound with the cult of Virgin Mary (12 – the worship places of images of Holy Mary, 3 – places of apparitions, 1 – the place of coronet image and apparition). The second groups – Calvaries (5 places, the Samogitian Calvary has the miraculous image too), the places of saints and cult of holy persons (4 places, the Cathedral of Vilnius has the coronet image of Holy Mary too), the worship places of Cross (2 places) and holy spring (1 place). Because of lack of service and capital the religious-pilgrimage functions of pilgrimage places in the economic structure are partial or onetime displayed in the feast days.

Motor vehicle transport is one of the forms of travel mode to the most pilgrimage places in Lithuania (individual cars, shuttle or charter buses). Pilgrimage is traveling on foot too, especially popular among youth. We can divide the main directions of pilgrimage on foot: Šiluva, Samogitian Calvary, Aušros Vartai, Pivašiūnai, the Hill of Crosses, Krekenava, Trakai. The main and most popular places of pilgrimage today are involved in the tourist routes.